

In this context, livestock consultants played a key role in the process of narrowing the gap between the world of scientific knowledge and that of agricultural practice. For instance, as explained by Paul Brassley in his contribution, the UK's National Agricultural Advisory Service was composed of 1,500 practitioners and specialists who worked closely with farmers organizing site visits, lectures, seminars, shows, and customized advice.

The authors of this volume give much prominence to the argument of the gap between science-based agricultural knowledge and practice-based agricultural knowledge. Since the eighteenth century, the relationship between the holders of theoretical and practical knowledge has not proven to be very efficient. Hence, what emerges from this book is predominant top-down knowledge communication: from experts and scholars to farmers and agricultural workers, from government to farms. Through the analysis of individual case studies, this book presents an intriguing viewpoint on how the expansion of 'knowledge networks' – serving as social environments for the transfer, exchange, promotion, approval, and rejection of knowledge – contributed to the gradual closing of this gap. Author's contributions provide exhaustive insights into the diffusion of agricultural knowledge in different European space-time contexts, even though case studies regarding southern Europe, specifically Italy and Greece, which may also be of interest to readers, are not taken into consideration.

Luciano Maffi, University of Parma

Joris Oddens, *Op veler verzoek. Inclusieve politiek in Nederland (1780-1860)* (Amsterdam: Uitgeverij Boom, 2023). 324 pp. ISBN 9789024462476.

DOI: 10.52024/zmtnrso9

Jorris Oddens promoveerde een decennium geleden op een geschiedenis van het eerste verkozen parlement van Nederland, de Nationale Vergadering, 1796-1798. In deze met de D.J. Veegensprijs bekroonde dissertatie, *Pioniers in schaduwbeeld*, was veel aandacht voor de wijze waarop de leden als volksvertegenwoordigers optraden en in hun openbare vergaderingen een nieuwe politieke cultuur ontwikkelden. In het nieuwste boek van Oddens, *Op veler verzoek*,

draait het weer om de band tussen het ‘volk’ en de overheid, maar nu grijpt hij terug naar een oudere vorm van representatie; de petitie of het verzoekschrift en laat zien in hoeverre deze vorm een nieuwe inhoud en betekenis krijgt. Hij beschouwt daarbij een ruimer tijdsframe.

In Nederland is tot recent vrij weinig onderzoek gedaan naar het ‘recht van petitie’. In 1989 promoveerde Jaap Talsma op een proefschrift dat ook de relatie tussen burger en overheid betrof. Hij beschouwde daarbij de petities als pogingen om een brug te vormen tussen het volk en de koning of het parlement. Talsma was nogal uitgesproken over de mogelijkheden van de petities als bron. Hij concludeerde in een van de slotzinnen van zijn boek: “Wie petities wil gebruiken als bron voor kennis van de directe politieke participatie (met name in de periode voor de eerste wereldoorlog) moet rekenen op veel werk voor relatief weinig resultaat.” (p.345). Oddens heeft deze handschoen opgepakt.

Oddens is niet alleen ambitieus in het gebruik van deze bron. Zijn boek dient ook meerdere grote doelen. Hij wil verschillende trends in historisch onderzoek bij elkaar brengen en wijst expliciet op het belang van geschiedenis voor de actualiteit. *Op veler verzoek* komt voort uit een NWO-project, *The persistence of civic identities in the Netherlands* en een internationaal netwerk van historici, het *Petitions network* dat een vergelijkende geschiedenis van het recht van petitie beoogt. Ook de term ‘inclusieve politiek’ in de ondertitel wijst op ambitie van de auteur en relevantie van het boek.

Heel beknopt schetst Oddens in de inleiding de ontwikkeling van het begrip, een werkdefinitie van ‘petitie’ geeft hij niet. Zijn aandacht gaat uit naar de ontwikkeling van de ‘petitiepraktijk’ als ‘politiek fenomeen’. Hij richt zich op de manier waarop burgers een verzoekschrift gebruikten om wensen kenbaar te maken en zo, als indieners van een petitie, een bestuurlijk proces in beweging konden zetten. Oddens richt zich dus op adressen die min of meer publieke kwesties betroffen. Ook de vele verzoekschriften van bedrijven om aan de overheid te mogen leveren, blijven buiten beeld.

In een dozijn hoofdstukken komen verschillende type petities langs. Elk hoofdstuk opent met de tekst – in hedendaags Nederlands – van een petitie. Deze wordt vervolgens besproken en van een context voorzien. We lezen over de indiener of indieners en de achtergronden van het specifieke vraagstuk. Oddens geeft daarbij aan of het vraagstuk waarop de petitie betrekking heeft breed speelde of niet. Vaak gaat het hierbij om burgerlijke rechten of privileges en de begrenzing daarvan in de patriottentijd, de Bataafse tijd, onder het verenigd koninkrijk en

later. Regelmatig volgt het resultaat van de petitie. De auteur laat dan zien of het verzoekschrift leidde tot het plaatsen van het genoemde probleem op de bestuurlijke agenda. Van belang is vaak, zo laat Oddens zien, dat het specifieke verzoekschrift deel uit maakte van een bredere stroom vergelijkbare petitie's, soms op basis van één concept tekst, of een 'petitiehandboek'. Dit is ook zichtbaar in de gebruikte taal. Oddens wijst op de standaardzinnen die aanwezig dienden te zijn in het verzoekschrift en signaleert een enkele maal de afwijkingen daarbij.

Belangrijke vraag in zijn studie is, wie de burgers waren die deze petitie's schreven en waarom zij dat deden. Hij raakt daarbij aan de 'history from below' maar gebruikt dit begrip verder niet, omdat het hem niet gaat om mensen zonder relaties met bestuurlijke elites. De petitie's vormden immers de schakel tussen burger en overheid en maakten soms ook deel uit van bewegingen waarin figuren uit de nationale elite participeerden. Vandaar zijn gebruik van de term 'inclusieve politiek', inclusieve geschiedenis, die heen en weer gaat tussen een burger of burgeres in haar of zijn lokale context en de geschiedenis van grote mannen in het parlement of stadsbestuur. De betrokkenheid van Joan Derk baron van der Capellen tot den Pol bij verschillende petitieacties krijgt ruim aandacht. Terwijl Oddens tevens helder laat zien hoe breed de beweging rond deze baron was.

Onder de petitionarissen die Oddens bespreekt, treffen we joden, protestanten, katholieken, mannen en vrouwen. Petitie's konden uit allerlei sociale groepen komen. In een van de besproken petitie's is aandacht voor de strijd van joden om juridische gelijkstelling aan het eind van de achttiende eeuw. Erkenning van persoonlijke vrijheid betrof een door Oddens behandeld verzoek van een (eerder) slaafgemaakte vrouw in Paramaribo. Ook deze petitie krijgt een goed uitgewerkte context. De bespreking van de petitiebewegingen van de late jaren twintig in de negentiende eeuw, waarin liberalen en katholieken de overhand hadden, krijgt minder diepgang. Oddens richt zich hier vooral op de ontvangst in het parlement. Duidelijk wordt dat het conservatieve en Noord-Nederlandse deel van de volksvertegenwoordiging niet zat te wachten op de eisen in deze vele duizenden petitie's. Maar wat die eisen waren en hoe ze tot stand kwamen, blijft onbesproken (p.178-186). Oddens benadrukt de dynamiek die ontstond door het niet gehoord worden van de Zuidelijke Nederlanden.

Oddens benadering is, zo schrijft hij, caleidoscopisch. Het geeft inderdaad een fraai en kleurrijk beeld van de verschillende petitiebewegingen. Het fenomeen petitie en de politieke relevantie

daarvan komen duidelijk tot uitdrukking. De gekozen benadering heeft als nadeel dat de studie geen zicht geeft op de perioden waarin juist veel of weinig petities werden ingediend, of dat er sprake was van een sociale of regionale bias en over welke onderwerpen er nu vooral werd gepetitioneerd. Dit geeft een beperking aan de invulling die Oddens geeft aan het begrip ‘inclusiviteit’, maar maakt het boek niet minder relevant.

Maarten Duijvendak, Universiteit Groningen

Jaap Ligthart, *Vorst aan de grond? De veranderende financiële functie van het vorstelijk domein in de Nederlanden (1356-1473)* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2022). 320 p. ISBN 9789464550177.

DOI: 10.52024/329zdp50

Jaap Ligthart levert met deze uitgave van zijn doctoraatsverhandeling een grondige studie van vorstelijk domeinbeheer in de laatmiddeleeuwse Lage Landen af. De centrale vraagstelling problematiseert de overgang van zogenaamde *domain states* naar *tax states*. Hierbij verwijst de auteur voornamelijk naar publicaties van Joseph. A. Schumpeter, en verdere uitwerkingen door onder andere Richard Bonney en William M. Ormrod. Er wordt niet veel dieper ingegaan op historiografische debatten rond laatmiddeleeuwse en vroegmoderne staatsvorming. De kern en verdienste van Ligtharts werk ligt namelijk eerder in de methodologische en bronkritische analyse van vorstelijke financiën tussen het midden van de veertiende eeuw en het derde kwart van de vijftiende eeuw. Hierbij wordt de stelling onderzocht of laatmiddeleeuwse *domain states* – vorstendommen die voor het merendeel van hun financiering afhankelijk waren van opbrengsten uit de eigendommen en rechten van de vorst(in) – plaats ruimen voor vorstelijke bestuursvormen die grotendeels inkomsten haalden uit belastingen (*tax states*). In functie van dit onderzoek werden vier case studies geselecteerd, namelijk de hertogdommen Brabant (Johanna van Brabant; R. 1356-1404/1406), Gelre (Arnold van Gelre; R. 1423-1473) en Luxemburg (Elisabeth van Görlitz; R. 1411-1443), en het graafschap Holland (Jacoba van Beieren; R. 1417-1428/1433).

In acht hoofdstukken wordt uiteengezet welke financiële rol vorstelijke domeinen nog speelden tussen circa 1350-1475 en welke